

Motion till riksdagen 2021/22:4006

av **Maria Nilsson m.fl. (L)**

En högre utbildning med högre ambitioner

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett nytt övergripande mål för den högre utbildningen i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om kontinuerlig utveckling av högskolepedagogiken och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om den högre utbildningens ansvar för livslångt lärande och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om karriärvägar för unga forskare och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av att se över anställningsprocesser för att stärka rättssäkerheten och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om stärkt ledarskap och minskad administration inom akademien och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om åtgärder för ökad internationalisering och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att inrätta ett svenskt Nobelstipendium och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en ansvarsfull och kvalitetsinriktad expanderingsplan av den högre utbildningen i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka lärosätens arbete med förbättrad arbetsmiljö för studenter samt tillgången till stöd för studenter som drabbas av psykisk ohälsa och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om mer omfattande åtgärder mot fusk vid högskoleprovet samt större möjligheter för lärosäten att stänga av hotfulla studenter och tillkännager detta för regeringen.

12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om reformer för ökad trygghet och bättre anställningsformer inom akademien och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över antagningen till högre utbildning och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ökad tillgänglighet till högre utbildning och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett enprocentmål för forskningsanslag och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett nytt forskningspolitiskt mål om ökade investeringar för att återupprätta FoU-satsningar och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att satsa på klimatforskning som främjar omställningen från ett fossilsamhälle och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om medicinsk forskning för ökad livskvalitet och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ökat fokus på forskning om artificiell intelligens, 5G och digitalisering och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om satsningar på praktisk forskning inom välfärdsområden och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en starkare forskningsinfrastruktur samt utveckling av ESS och MAX IV och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rymdforskning och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka grundforskningen och tillkännager detta för regeringen.
24. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ta initiativ till ett liberalt utbildningslyft och tillkännager detta för regeringen.
25. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om stärkt kvalitet i forskningen och att fördelning av forskningsmedel ska ske utifrån kvalitetsindikatorer och tillkännager detta för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om akademisk frihet och tillkännager detta för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om replikationskrisen och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Liberalernas ambition är att aktivt arbeta för att genom reformer och satsningar bana väg för Sverige som en framtida kunskapsnation i världsklass. Sveriges förutsättningar att konkurrera på en internationell marknad där utbildning, kunskap och humankapital är avgörande komponenter är goda. Som utgångsläge har Sverige en relativt välutbildad befolkning, högteknologisk industri och ett högre utbildningsväsende som är både utbyggt och lättillgängligt. Det är resultatet av vår svenska tradition att satsa på både

bildning och god utbildning. Ett välfungerande skolväsende i kombination med en högre utbildning som präglas av kvalitet är avgörande för att både bibehålla och på sikt även stärka Sveriges position i den internationella konkurrensen.

Liberalerna vill därför införa ett nytt mål som ska vara övergripande och vägledande för högre utbildning i Sverige. Målet lyder som följer: ”Sverige ska vara en framstående kunskapsnation, där högre utbildning, forskning och innovation bedrivs med hög kvalitet och effektivitet samt bidrar till samhällets utveckling och näringslivets konkurrenskraft.”

Samtidigt vill Liberalerna vara tydliga med att det finns ett värde i högre utbildning som inte endast kan omsättas till anställningsbarhet. Bildningsbegreppet behöver få en större plats i det samhället.

Kvalitet ska komma i första rummet

En viktig, men sällan uppmärksammas, faktor som påverkar kvaliteten inom den högre utbildningen har att göra med studenternas förkunskaper. När studenter som har bristfälliga kunskaper eller svaga skriv- och läsfärdigheter väljer att studera i den högre utbildningen har det självfallet en hämmande effekt för vilken nivå undervisningen kan bedrivas på. Den högre utbildningen ska vara just högre och ska således inte behöva rusta studenter med grundläggande kunskap och färdigheter. För att stärka kvaliteten i den högre utbildningen är det således helt avgörande med en stark utbildningskedja, där både grundskolan och gymnasieskolan upprätthåller en såpass hög kvalitet att blivande studenter är väl förberedda för högre studier. Liberalerna menar att det även förutsätter en kontinuerlig utveckling av högskolepedagogiken.

Resurserna för den högre utbildningen i Sverige ska fördelas utifrån ett system som premierar kvalitet framför kvantitet.

Livslångt lärande i den högre utbildningen

Det finns ett behov av ny och djupare kompetens på den svenska arbetsmarknaden. Det behovet tillgodoses i dag på många olika sätt och i flera olika skolformer. Liberalerna menar att högskolan bör spela en större roll i detta sammanhang och välkomnar således att regeringen tagit initiativ till en lagändring som förtydligar detta ansvar.

Livslångt lärande har kommit att bli allt viktigare. Det har flera förklaringar, men det beror framförallt på att arbetslivet förändras allt snabbare och att vi har allt fler år i yrkeslivet. Det skapar behov av möjligheter att realisera det livslånga lärandet, särskilt inom den högre utbildningen. Liberalerna menar att idén om ett livslångt lärande är en del av en större vision om frihet. Ingen människa ska känna att hon är predestinerad till ett visst yrke under hela sitt yrkesliv. Att kunna växla mellan olika yrken och sektorer kan vara lika berikande för individen som för samhället.

Det är dock inte oproblematiskt att begreppet ”livslångt lärande” varken är tydligt eller definierat. Det ger vidare upphov till otydlighet i ansvar, uppläggning och resursfördelning, vilket riskerar att skapa både förvirring och ineffektivitet. Delat ansvar resulterar ofta i ingens ansvar. Liberalerna menar att en lösning är att ge den högre utbildningen ett större ansvar för det livslånga lärandet. Det kan självfallet ske på flera olika sätt, men det viktiga är att ansvaret tydliggörs och resurser tillförs.

Ökade EU-medel till svensk forskning

Under de senaste åren har lärosätenas förmåga att ansöka om och få externa forskningsmedel från EU:s forsknings- och partnerskapsprogram försämrats. Det är en oro-väckande utveckling som måste brytas. Statistik visar att Sverige har tappat i andel beviljade medel jämfört med EU:s tidigare forskningsprogram. Utvecklingen måste brytas, och därför krävs ett strategiskt arbete samt tydliga och mätbara mål för att öka Sveriges andel av anslagen.

Sverige ligger på plats 8 av EU-länderna när det gäller deltagande i unionens stora forskningsprogram Horisont 2020. Antalet ansökningar har dock gått ner jämfört med tidigare ramprogram för Sveriges del medan det har ökat för andra nordiska länder. Sverige ligger lågt när det gäller deltagande från små och medelstora företag. En utvärdering från Vinnova har pekat ut flera brister i stödet till svenskt deltagande. Det behövs ett ekonomiskt planeringsbidrag till ansökningar samt bättre fungerande expertstöd från myndigheter och andra aktörer. Det är centralt att regeringen presenterar en strategi för svenskt deltagande i Horisont 2020 utifrån det förslag som forskningsfinansiärer presenterade i slutet av 2020.

Inför karriärvägar för unga forskare

Liberalerna värnar den självständighet som universitet och högskolor i Sverige besitter. Under vår tid i regeringsställning initierades det som kom att bli Autonomireformen 2011. Reformen innebar en decentralisering där makt förflyttades till lärosätena, med syftet att ge dem större frihet att utforma sina egna interna organisationer. Det var ett steg i rätt riktning och akademiens autonomi är viktig att bevara.

Liberalerna ser dock ett behov av att styra upp det nuvarande systemet med meriteringsanställningar. Det är bristfälligt i dag, då det råder både osäkerhet och otydlighet. Ett problem är att Sverige saknar ett sammanhållet system för meritering av unga forskare tidigt i karriären. Det innebär att anställningsförhållandena alltför ofta är osäkra, vilket medför en stor risk för att framstående forskare väljer att lämna akademien för en annan karriär.

I syfte att åtgärda problemet vill Liberalerna se över högskoleförordningen med målsättningen att skapa en nationellt enhetlig så kallad tenure track-modell. I en sådan modell ska alla meriteringsanställningar innebära en rätt till prövning för tillsvidareanställning. Denna rätt till prövning bör ske mot i förväg uppställda krav och meritering ska kunna förtjänas vetenskapligt och pedagogiskt. Liberalerna ser även ett behov av att låta mobilitet vara meriterande.

Ett ledarskap och administration som sätter utbildning och forskning i centrum

I en globaliserad och föränderlig värld ställs stora krav på ett strategiskt ledarskap. Det gäller också för den högre utbildningen. Det finns flera studier som visar att ett väl-fungerande ledarskap har stor betydelse för den vetenskapliga kvaliteten i utbildning och forskning. Det är också av vikt att styrelser vid högre utbildning har den kompetens som krävs för att svenska lärosäten ska kunna hålla en internationellt sett hög kvalitet. Kompetens och sammansättning spelar stor roll för hur en styrelse fungerar.

Ingenjörsvetenskapsakademien (Iva) har presenterat en rapport som behandlar just utmaningar och utvecklingspotential avseende universitets- och högskolestyrelser. Där föreslås bland annat att rekryteringen av nya ledamöter till en styrelse ska vara grundad på definierade kompetensprofiler och att hänsyn ska tas till lärosätets sammantagna behov. Den tidigare Ledarskapsutredningens slutsatser bör följas upp för att fortsatt stärka lärosätenas ledarskap och tydliggöra universitetsstyrelsernas roll. Också större rådighet över de lokaler man förfogar över för undervisning och forskning kan öka lärosätenas självständighet.

Administrationen har ökat även för universitetslärare och forskare visar flera studier, vilket i sin tur leder till minskat fokus på kärnverksamheten och minskad effektivitet. Det är mycket oroväckande. Det borde inte vara administrationen, utan den forskning och undervisning som utförs av enskilda professionella, som står i centrum.

Antagning

Vad gäller studenters förkunskaper finns det anledning att befara att flera internationella mätningar av skolelevers kunskapsresultat under kunskapstest dokumenterat att det har skett en kontinuerlig och omfattande försvagning. Detta är oroande. Det sker i en tid när betygsinflationen är ett faktum, vilket innebär att elevers kunskaper inte alltid motsvarar meritvärdet. Det senaste årets coronapandemi och de följdverkningar den har haft för möjligheten att genomföra högskoleproven är också en viktig lärdom. Sammantaget skulle hela antagningssystemet och de olika urvalsgrupperna behöva på djupet ses över i en utredning.

Internationalisering stärker den högre utbildningen

Sverige konkurrerar med de bästa universiteten i andra länder om duktiga studenter och forskare. Därför måste hög akademisk kvalitet stå i fokus. Sverige har förvisso rekryterat många kompetenta personer genom åren, men vi behöver bli ännu bättre. För att attrahera och behålla fler utländska studenter som har utbildat sig i Sverige bör dessa ges ökade ekonomiska incitament att stanna. Om en utländsk student tar examen och sedan väljer att arbeta i Sverige skulle en del av utbildningsavgiften kunna betalas tillbaka i form av en bosättningsbonus. Ett sådant system bör utredas.

I dag kan uppehållstillstånd beviljas för sex månader efter avslutad utbildning i syfte att skapa möjligheter för den studerande att söka arbete. Liberalerna vill se över möjligheten att den rätten utökas till att kunna söka jobb i tolv månader efter examen och att uppehållstillstånd beviljas automatiskt om en student har arbete efter examen. Akademiska internationella förbindelser och samarbeten är viktigare än någonsin. Förslagen i den statliga internationaliseringsutredningen (SOU 2018:78) bör i hög utsträckning genomföras.

Vidare menar Liberalerna att det behövs ett stöd till internationell rekrytering av toppforskare. Alliansregeringen införde ett sådant stöd. Det användes till en del mycket framgångsrika rekryteringar av framförallt något yngre forskare med mycket hög potential. En enstaka misslyckad rekrytering fick stor uppmärksamhet och stödet togs bort av den socialdemokratiska regeringen. Det bör återinföras för att stärka svensk forskning långsiktigt.

Inrätta ett Nobelstipendium

Liberalerna vill öka attraktiviteten för framstående forskare att söka sig till den högre utbildningen i Sverige. Vi vill inrätta ett Nobelstipendium, motsvarande det amerikanska Fulbrightstipendiet, som främst vänder sig till högre utbildade och till experter på de områden som USA prioriterar i samarbetet med olika länder. Ett Nobelstipendium ger prestige och erkännande åt den som får stipendiet, något som borde underlätta för den som vill etablera sig på den svenska arbetsmarknaden.

Värna akademiens frihet

I forskningspropositionen har Liberalerna drivit igenom att det finns ett behov av att ytterligare stärka begreppet akademisk frihet och skiva in det i grundlagen. För att det ska vara möjligt så krävs en parlamentarisk utredning. Vi har sett under de senaste åren hur akademisk frihet blir ett slagträ i en politisk debatt. Betydelsen av akademisk frihet är alltför viktig för att vi ska låta det ske. Begreppet behöver därför utredas, renodlas och skrivas in i grundlagen.

Värna kvaliteten när lärosätena expanderar

Ska Sverige konkurrera som kunskapsnation måste det finnas en god tillgång till högre utbildning i hela landet. Det är viktigt att beakta att den högre utbildningen inte bara har en god potential att utbilda förstagångsstudenter, det är även inom den högre utbildningen som många professioner hade gynnats av att fortbildas. Därtill så ställer dagens arbetsmarknad krav på att individer kan ställa om och fördjupa sin kompetens, vilket underlättas markant av tillgång till högre utbildning i hela landet. Det är även strategiskt viktigt att den högre utbildningen är utbyggd samt har god kapacitet och omställningsförmåga, så att fler kan få möjlighet att utbilda sig vid exempelvis ekonomiska kriser.

Liberalerna vill samtidigt påtala vikten av att uppmärksamma att expansionen av den högre utbildningen i Sverige kan medföra en risk för att kvaliteten försämras. Vi är av den bestämda uppfattningen att den högre utbildningens kvalitet ska värnas genom att fler utbildningsplatser aldrig tillåts om det sker på bekostnad av kvaliteten. Inom flera områden är bristen på universitetslärare omfattande, vilket förhindrar att den högre utbildningen kan expanderas och byggas ut med fler platser utan att kvaliteten i undervisningen försämras. Mer behöver göras för att öka tillgången till universitetslärare för att säkerställa att alla nya studenter får en högkvalitativ utbildning.

Ett talande exempel på risken för urholkad kvalitet vid expansion är ämneslärarutbildningarna, som i dag tillhandahålls på långt över 20 olika lärosäten. Trots en omfattande lärarbrist och ett påtagligt behov av fler utbildade lärare de kommande decennierna menar Liberalerna att utbildningarna redan i dag har bristfällig kvalitet och därmed inte heller borde expanderas i hög takt. Bristen på lärare återfinns inte bara inom skolväsendet – det råder även brist på akademiskt välmeriterade lärarutbildare med undervisningserfarenhet. Därtill är ämneslärarutbildningarna skevt dimensionerade vad beträffar lärosätenas utbud och skolsystemets rekryteringsbehov. På flera lärosäten är det endast möjligt för ämneslärarstudenterna att utbilda sig och nå behörighet i de skolämnen där bristen på behöriga lärare är som störst. Det betyder att möjligheten att utbilda sig till högstadielärare i exempelvis kemi och fysik är starkt begränsad, trots att behovet av sådana utbildningar är som störst.

Liberalerna vill därför att specifikt ämneslärutbildningarna ska koncentreras till ett mindre antal lärosäten. Detta i syfte att premiera kvalitet och möjliggöra bättre dimensionerade ämneslärutbildningar, så att platserna fördelas efter skolans rekryteringsbehov i en högre utsträckning. Utbildningen för förskollärare, grundskollärare och kompletterande pedagogisk utbildning (KPU) kan med fördel bedrivas på de flesta högskoleorterna.

Vidare är det även av stor vikt att beakta tillgången till universitetslärare när den högre utbildningen expanderas. Inom flera områden är bristen på universitetslärare omfattande, vilket förhindrar att den högre utbildningen kan expanderas och byggas ut med fler platser utan att kvaliteten i undervisningen försämras. Liberalerna menar även att ambitionen om att fler ska få möjlighet till vidare studier förutsätter att även individer kan behöva ökat stöd och bättre förutsättningar för att klara av studierna. Det kan i sin tur handla om åtgärder för att stärka studenternas arbetsmiljö, men även om tillgång till stöd för dem som under sin studietid drabbas av psykisk ohälsa.

Nolltolerans mot fusk och hot

Det ska gå att lita på formella akademiska meriter. På samma sätt som det finns glasklara regler för aktiva forskare i syfte att motverka forskningsfusk måste det finnas en nolltolerans mot fusk hos studenter. Det gäller självfallet även för blivande studenter – inte minst när högskoleprovet ska skrivas. Sedan några år tillbaka kan den som fuskar på högskoleprovet dömas för osann försäkran. Liberalerna menar att det dock inte räcker när den digitala utvecklingen har ökat möjligheterna till fusk genom telefonen och elektronisk utrustning.

Oegentligheter som uppstår vid skrivandet av högskoleprovet riskerar att på sikt hämma provets integritet och funktion. Att stoppa fusket är således viktigt ur en rättviseaspekt. Liberalerna efterfrågar ytterligare åtgärder för att förhindra fusk vid högskoleprovet, och då särskilt för att förhindra fusk som organiseras i större skala. Det finns även problem med studenter som har påbörjat sin utbildning och betar sig hotfullt mot andra. En ny kartläggning visade att universitetslärare vid 20 av 24 lärosäten har fått utstå hot, hat eller trakasserier av studenter. En vanlig anledning till att studenter utsätter sina lärare för hot är att de är missnöjda med det betyg de har fått. För de studenter som påbörjat en utbildning menar Liberalerna att både möjligheten till och längden på avstängningar måste öka. Det kan handla om avstängningar i form av en disciplinär åtgärd vid fusk, men det handlar även om att högskolor och universitet måste kunna stänga av studenter som exempelvis har hotat en annan student eller lärare. Liberalerna vill att högskoleförordningen ändras, så att högskolor och universitet kan stänga av hotfulla studenter med omedelbar verkan.

Trygghet och anställningsformer

Liberalerna vill se över socialförsäkringsystemet för forskarstuderande och unga forskare. Unga forskares otrygga anställningar och ett bristfälligt socialförsäkringsystem är viktiga orsaker till den nuvarande skeva könsbalansen. Forskarkarriären är svår att kombinera med familjebildning och på grund av rådande könsnormer slås kvinnor ut längs vägen.

Doktorander finansieras ofta via stipendier eller utbildningsbidrag istället för anställning. Effekten blir att många unga forskare inte kan kvalificera sig till mer än grundbeloppen i föräldraförsäkringen. Många unga forskare hamnar därmed i en rävsax – antingen ge upp drömmen om en forskarkarriär eller drömmen om att under drägliga villkor kunna skaffa barn. Därtill bör den sociala tryggheten ökas för den som väljer att fortsätta sin forskarbana på egna ben efter disputation. Även en tidigare anställd utförsäkras nämligen efter ett år.

Liberalerna anser därför att man bör se över möjligheten att vidga begreppet ”studier inom det egna yrkesområdet” till att omfatta stipendiefinansierade postdoktorsstudier, såväl inom som utom Sveriges gränser, så att unga forskare kan behålla sin sjukpenninggrundande inkomst (SGI) under en meriterande postdoktorsperiod. Sådana postdoktorsstudier bör räknas som överhoppningsbar tid i upp till tre år, såväl inom som utom Sveriges gränser.

Ett ytterligare sätt att stärka forskarstudier och forskare skulle kunna vara att universitet och högskolor ser över möjligheten att skapa fler kombinationstjänster tillsammans med t ex kommuner, landsting och regioner, både för doktorander och för disputerade forskare. Det skulle även stärka den individnära och inte minst kliniska forskningen.

Generellt finns det tecken på att något behöver göras för att rättssäkra anställningsprocesserna i akademien. Det har inte minst SULF visat. Åtgärder som föreslås behöver ha som syfte att stötta regeringsformens krav på förtjänst och skicklighet som grund i statliga tillsättningar.

Trygghet och anställningsformer

Sverige ska fortsatt vara en stark nation inom forskning, utveckling och innovation. Ett av de områden som Sverige är starkt i är life science, som inbegriper forskning och utveckling av produkter, tjänster och teknologier som skapar förutsättningar för ökad livslängd och livskvalitet för patienter genom att det stödjer utvecklingen av nya terapier, diagnostiska metoder och en förbättrad sjukvård. Det kan finnas skäl att stärka samordningen av olika aktörer inom denna forskning och att förbättra användningen av och tillgängligheten till den statistik och inte minst de data som redan finns för att främja forskningen inom life science. För beskrivningar av vår syn på vissa enskilda forskningsprojekt hänvisas till kortare beskrivningar i Liberalernas sjukvårdsmotion.

Sverige bygger sitt välstånd och sina höga ambitioner när det gäller samhällsutveckling på att vi är konkurrenskraftiga, inte minst i fråga om kunskap och kompetens. Vi är en avancerad forskningsnation, i flera avseenden nära eller i den absoluta världstoppen. Liberalerna medverkade till den forskningsproposition som riksdagen antog i våras. Den sträcker sig över fyra år. Vi är stolta över de reformer som propositionen lägger grund för men anser att det finns flera områden inom forskningen där reformarbetet behöver gå längre.

De åtta åren med alliansregering 2006 till 2014 innebar att stora belopp tillfördes FoU-området – det vill säga forskning och utveckling. Politiken hade också en tydlig inriktning mot kvalitet och excellens. Dessvärre sänktes ambitionerna rejält när en ny regering tog vid. Det är djupt beklagligt att regeringen lät den svenska forskningspolitiken stå tillbaka. Tillskotten blev betydligt mindre och kvalitetsprofilen försvagades, bland annat genom att systemet med kvalitetskriterier för fördelning av anslag till universitet och högskolor inte nyttjas. Det finns tecken på att svensk

forskning nu tappar mark i viktiga avseenden. En del av detta har åtgärdats genom forskningspropositionen våren 2021. Samtidigt återstår mycket arbete.

Sverige låg länge högst i Europa i fråga om statliga forskningsanslag per capita, men nu har Schweiz och Danmark gått om. Noterbart är att båda de länderna, som vi har all anledning att jämföra oss med, framgångsrikt kombinerat expansion med hög kvalitet. Med de traditionella kvalitetsmåten, antal publiceringar och citeringar, ligger båda dessa länder före Sverige på flera områden. Slutsatsen är att Sverige inte har råd med medioker forskning utan fokus måste alltid vara på kvalitet, oavsett forskningsområde.

Även om det finns stora förväntningar på resultat från forskningen är det en viktig sanning att högkvalitativ forskning inte kan stampas fram ur jorden utan förutsätter en mångårig process. Det börjar med en god grundutbildning där flera av de bästa studenterna vill söka sig till forskning. Det fortsätter med sådant som goda villkor för doktorander, internationella samarbeten, tillgång till den bästa forskningsinfrastrukturen och naturligtvis möjligheter att bygga excellenta forskningsmiljöer. Forskningssystemet kan inte absorbera hur stora anslagsökningar som helst.

Det viktigaste skälet att satsa på forskning är att vi behöver den för att klara de utmaningar mänskligheten står inför. Det handlar om att hålla tillbaka temperaturhöjningen i atmosfären, utrota fattigdom, bekämpa pandemier och andra sjukdomar och på andra sätt främja en utveckling som ger fred, frihet och välbefinnande.

Inför ett enprocentsmål för forskningssatsningar

Tanken på volymmål för ländernas forskningssatsningar fanns redan i den så kallade Lissabonstrategin som gällde inom EU åren 2000–2010. Resultatet blev dessvärre inte tillfredsställande, även om Sverige utgjorde ett positivt undantag. Sedan dess har EU förnyat och preciserat målet ytterligare. Det har haft en viss effekt, även om Europa som helhet ligger långt efter USA och ett antal asiatiska länder (Sydkorea, Kina, Japan, Singapore och Taiwan för att nämna de viktigaste) i fråga om forskningsinvesteringar.

Liberalerna bedömer att det av EU rekommenderade enprocentsmålet för forskningsanslagen har en viktig roll att spela framöver. Vi ser självfallet att ett sådant mål behöver utformas på ett sätt som förhindrar att exempelvis anslagen sänks ett år då BNP sjunker. Liberalerna menar dock att det finns flera områden där stärkt forskning har en mycket stor potential för att skapa ett bättre samhälle. Nedan följer tre områden som det finns stor potential att satsa på fler och större forskningsprojekt inom. Det är forskning som rör klimat, medicin och artificiell intelligens.

Klimatforskning som främjar omställning från fossilsamhället

Världens länder måste agera snabbt och kraftfullt för att begränsa den pågående temperaturhöjningen vid jordytan. När ekosystem bryter samman och klimatet blir alltmer ogästvänligt kommer viktiga mänskliga värden att hotas. Det finns mycket att göra utifrån befintlig kunskap – men tekniska innovationer och vetenskapliga landvinningar ökar sannolikheten för att omställningen bort från fossilsamhället verkligen lyckas.

Liberalerna är övertygade om att det är tekniskt möjligt att begränsa temperaturhöjningen till 1,5–2 grader C, som Parisavtalet slagit fast som mål. Frågan är om det är politiskt möjligt. Sanningen är ju att världens ledare står inför målkonflikter. Det finns

också andra angelägna mål, exempelvis att motverka fattigdom, som måste vägas in i besluten. Ju större kunskap vi har och ju smartare innovationer som presenteras, desto lättare kommer det att bli för politiker att fatta beslut som begränsar utsläppen av klimatpåverkande gaser. Därför är det viktigt att satsa på forskning och innovation.

Den svenska klimatforskningen är uppdelad på flera myndigheter och forskningsstiftelser. Det är glädjande att fokus i flera fall tydligt ligger på att minska respektive sektors utsläpp och i flera fall också på att nå negativa utsläpp. Här finns en tydlig koppling till halterna av klimatpåverkande gaser i atmosfären, vilket är det enda relevanta måttet i klimatsammanhang.

Ett problem vi ser är Energimyndighetens forskningsfinansiering. Det är där de stora forskningspengarna finns. Myndigheten har uppdraget att genomföra forskning för att uppfylla både de energipolitiska och de klimatpolitiska målen. Den dubbelrollen gör verksamheten ineffektiv. Myndigheten ser sedan många år som sin stora uppgift att hitta sätt att ersätta kärnkraften utan att äventyra leveranssäkerheten i elförsörjningen. Den uppgiften har ingen koppling till uppgiften att motverka klimatförändringarna, vilket gör att omfattande resurser läggs på forskning som inte gör någon klimatnytta.

Energimyndighetens forskning behöver förändras kraftigt. Fokus måste ligga på åtgärder som stabiliserar och på sikt sänker de skadliga klimatgashalterna i atmosfären. Vid prioriteringar bör möjligheten att sprida forskningsresultaten globalt och betydelsen för svensk konkurrenskraft vara styrande. Vidare ser Liberalerna tre konkreta områden inom klimatforskningen som det är angeläget att prioritera framgent. Det handlar om negativa utsläpp, kärnkraft och effektivare energilagring.

Medicinsk forskning för ökad livskvalitet

Respiratorn, pacemakern och strålknyven är svenska innovationer som förlängt och förbättrat livet för miljoner och åter miljoner människor. Detsamma kan sägas om magsårsmedicinen Losec, framforskad och utvecklad i Mölndal och Göteborg. Det är uppenbart att medicinska och medicintekniska innovationer har förbättrat människans livskvalitet dramatiskt. Före upptäckten av penicillinet kunde en ganska banal sjukdom eller händelse, som ett hundbett, leda till döden.

För flera av de stora folksjukdomarna i såväl Sverige som globalt saknas fortfarande bot. För cancer gäller att andelen som botas visserligen växer, men samtidigt ökar antalet sjukdomsfall. Jämfört med de totala vårdkostnaderna satsas bara ungefär två procent på medicinsk forskning. En annan talande siffra är att av hundra cancerpatienter är det bara en som ingår i en forskningsstudie, trots att många fler uppger att de är villiga att ställa upp och på så vis bidra till att forskningen går framåt.

Nu ökar kunskapen inom det medicinska området exponentiellt. Cell- och genterapi, nanodiagnostik och precisionsmedicin är begrepp som ger hopp om framtida behandlingar av svåra kroniska och ibland dödliga sjukdomar. Det finns all anledning att satsa på att Sverige ska ligga i täten i denna utveckling. Men att det någonstans i världen finns nya insikter om hur ett visst sjukdomstillstånd ska hanteras säger inte att en behandlande svensk jourläkare, som på en akutmottagning ställs inför en patient med det tillståndet, har den kunskapen. Frågor om vårdens kunskapsförsörjning blir allt viktigare. Sjukvården behöver kontinuerligt utvecklas för att erbjuda bästa möjliga vård och behandling. Den ska vara evidensbaserad, säker och patientcentrerad och bedrivas på jämlika villkor.

Sverige har en stor life science-sektor. Den betyder mycket för sysselsättning och skatteintäkter. Den betyder också mycket för den medicinska och medicintekniska forskningen. Därför är det beklagligt att Sverige lyckas attrahera allt färre kliniska prövningar av läkemedel och vårdmetoder. Stora insatser bör göras för att bryta den här utvecklingen. Vinnova bör ges uppdrag och resurser att mycket aktivt verka för att fler läkemedelsprövningar förläggs till Sverige.

Lika angeläget som att bedriva en långsiktig och nyfikenhetsdriven klinisk forskning är att forskningsresultat snabbare omsätts till klinisk nytta i vårdens vardag. Det finns flera analyser som visat att det kan ta mellan 8 och 15 år innan nya forskningsrön, innovativa terapier eller behandlingar tillämpas fullt ut i den svenska vården. Därför krävs ett ökat fokus på innovation i offentlig verksamhet. Regelverk, ersättningsmodeller och upphandlingsmetoder måste ses över så att de främjar innovation. I dag finns regelverk och praxis som snarare hämmar innovationsförmågan. Oavsett om det handlar om nya digitala applikationer för att samla in hälsodata från patienter, nya AI-baserade beslutsstöd för vårdpersonalen eller enklare vägar för samarbete mellan vårdgivare och forskare ska organisationen vara öppnare för nya idéer. Förslagen i denna motion syftar till att främja ett sådant innovativt klimat.

I dag finns ett lagstadgat krav på vården att arbeta med forskning. Formuleringen borde justeras så att det står klart att uppdraget också innefattar att främja innovation. Det skulle tvinga vårdhuvudmännen att på nytt se över sina prioriteringar. Förhoppningsvis leder det till att testmiljöer och innovationsstödjande organisationer ges ökade resurser. Vidare behöver byråkrati och administration ständigt ses över så att onödiga hinder för forskning, utveckling och innovation undanröjs.

Forskning om artificiell intelligens, 5G och digitalisering

Självkörande bilar, robotar som utför alltmer avancerade uppgifter och analyser av omfattande mängder bilder, text eller annan information som sedan kan tillgängliggöras i intelligenta beslutsstöd, exempelvis när en diagnos ska ställas i vården, är några exempel på de möjligheter som kommer genom artificiell intelligens, AI. Tillsammans med andra former av digitalisering och utnyttjande av 5G-nätet ter sig möjligheterna näst intill obegränsade.

Jämfört med Kina och USA har Europa hamnat på efterkälken när det gäller forskning kring och utveckling av AI. Det gäller även Sverige. Situationen här har delvis räddats av satsningar som Wallenbergstiftelsen gått in med och som finansierat det så kallade WASP-projektet. Också Rise, liksom vissa lärosäten, har tagit lovvärda initiativ. AI-centret på Lindholmen i Göteborg har blivit ett nationellt nav för denna forskning och Ericsson har tagit en världsledande position i utvecklingen av 5G – men även den behöver stöttas av akademisk forskning.

Liberalerna är av uppfattningen att den svenska AI-forskningen behöver expanderas ytterligare. Utan omfattande och högkvalitativ egen forskning kommer Sverige inte att kunna nyttja de landvinningar som görs på andra håll. Och utan att vara en intressant aktör kommer inte svenska och andra europeiska intressenter att kunna påverka val av standarder och andra lösningar inom AI-utvecklingen. Det kan visa sig förödande. Det finns också nationella säkerhetsintressen att bevaka. Den nya tekniken kan, fel använd, leda till läckage av känsliga data eller utveckling av algoritmer som ger fel eller farliga råd.

Det sistnämnda påminner om att alla framsteg kan skapa problem om de missbrukas. Det finns ett stort behov av att AI-utvecklingen också blir ett ämne för andra vetenskapliga discipliner än de tekniska. Utvecklingen rymmer humanistiska, samhällsvetenskapliga, etiska och juridiska aspekter som också bör bli föremål för akademisk genomlysning. Det är avgörande att samhället etablerar ett modernt och tydligt regelverk för att möjliggöra en etiskt och juridiskt säker användning av olika AI-tillämpningar. Det ska vara ett regelverk som skapar trygghet i användning och säkerställer en transparent förvaltning av de AI-algoritmer som utvecklas.

Återupprätta industrins FoU-satsningar

De senaste 15 åren har det svenska näringslivets satsningar på forskning och utveckling i Sverige minskat, såväl i kronor som mätt som andel av BNP. En förklaring som brukar lyftas fram är att många av företagen med stor forskning är globala och att det är naturligt att de vill lägga delar av sin forskning närmare de stora marknaderna. Händelsevis är det belopp som svenska företag investerar i forskning utomlands ungefär lika stort som nedgången i Sverige. Summan, cirka 30 miljarder kronor, är betydligt mindre än vad utländska lägger på forskning i Sverige.

Samverkansprojekt med företag har varit ett viktigt inslag också i den hittillsvarande forskningspolitiken. Liberalerna föreslår att anslagen till forskningsfinansiärer och lärosäten för att medfinansiera sådana samverkansprojekt höjs ytterligare. Det ska sägas att denna utveckling, ehuru viktig och nödvändig, inte är helt oproblematiske. Företagens och lärosätenas intressen är inte alltid identiska. Lärosätena måste ha integritet nog att avböja samarbeten som inte faller inom ramen för det som lärosätena finner vetenskapligt intressant och försvarbart. Den grundläggande lösningen på detta dilemma är att det också finns en omfattande akademisk forskning som är oberoende av företagsintressen.

Ännu ett sätt att stimulera företagens forskning i Sverige på är att ytterligare förbättra FoU-avdraget. Sverige ligger i internationell jämförelse lågt när det gäller FoU-stöd till företag. Sverige är ytterst beroende av forskningen vid några få stora företag, exempelvis Ericsson, AstraZeneca och Volvo. Alliansen införde en möjlighet för företag att göra avdrag för FoU-kostnader. Det finns i många andra länder och det är en viktig faktor i konkurrensen mellan länder om FoU-investeringar. Men Sveriges FoU-avdrag är mindre förmånligt än det som finns i flera av våra konkurrentländer. Det gäller också efter den förändring som nyligen skett. Trots att det är relativt oförmånligt har det ändå utnyttjats av många företag; 2017 användes det av 2 247 företag. Att öka FoU-avdraget skulle vara en viktig insats för att få upp volymen FoU hos framförallt små och medelstora företag.

Avdraget har ett tak som nyligen har höjts till 450 000 kronor per månad. För något större företag har avdraget därför begränsad ekonomisk betydelse. Liberalerna ifrågasätter om det behövs något tak. Sverige har, som nämnts, en mycket låg subventionsgrad jämfört med andra länder. I ljuset av att multinationella företag tenderar att förlägga sina nya satsningar i regioner och länder där det är mest lönsamt skulle ett slopande av taket öka Sveriges attraktionskraft i sådana sammanhang. Det är tyvärr vanligare att forskningsgenombrott i Sverige kommersialiseras utomlands än att upptäckter utomlands blir till jobb och tillväxt här. Villkor och incitament för att bedriva och kommersialisera banbrytande forskning behöver kontinuerligt ses över i ljuset av vad våra konkurrentländer erbjuder.

Liberalerna vill även införa ett nytt forskningspolitiskt mål för att tydliggöra behovet av investeringar i det privata FoU-området där staten visar vägen långsiktigt. Det är ett område där investeringarna har sjunkit under de senaste åren. Ett politiskt mål skulle innebära en ambitionshöjning och är en viktig signal till företagen.

Satsa på praktisk forskning inom offentlig sektor

Sverige avsätter varje år långt över tusen miljarder kronor till vården, skolan och omsorgen. Den offentliga sektorn bedriver en viktig verksamhet, men det finns självklart ett ständigt behov av att förbättra verksamhetens kvalitet. I det arbetet är naturligtvis forskning och innovationer av stor vikt, särskilt när det är praktisk forskning. Tre exempel på men som står i centrum för så kallad praktisk forskning handlar om hur svårt sjuka patienter bäst vårdas, hur tekniska landvinningar kan öka livskvaliteten för årsrika samt hur utbildningen för elever med neuropsykiatriska diagnoser kan utformas.

Liberalerna vill stärka den praktiska forskningen i Sverige. Det kan exempelvis ske genom att man utvecklar de skolor där lärarstudenter gör sin verksamhetsförlagda del av utbildningen till FoU-skolor och på så sätt skapar skolor med en tydlig koppling till akademien. I likhet med flera andra offentligt finansierade verksamhetsområden har också forskningen kring äldreomsorgen varit eftersatt. Liberalerna menar att det behövs förstärkta forskningssatsningar, stöd till innovation och metoder att främja tillämpning av tekniska landvinningar inom äldreomsorgen.

Forskningsinfrastrukturen i Sverige behöver stärkas

Modern forskning blir alltmer beroende av avancerad utrustning. Det kan handla om stor datakapacitet, renrum, avancerade teleskop eller acceleratorer. Det brukar kallas forskningens infrastruktur. Under alliansåren startades tre stora infrastrukturprojekt, som vart och ett satt Sverige på världskartan. Det är materialforskningsanläggningarna ESS och MAX IV, båda i Lund, och forskningscentret SciLifeLab i Stockholm och Uppsala.

Sverige har i dag inte ett tillfredsställande system, vilket den oklara hanteringen av MAX IV och SciLifeLab visar. Det finns också ett betydande antal halvstora infrastrukturer för forskning som har svårt att hitta den långsiktiga finansiering som behövs. De får därför hanka sig fram år för år. Liberalerna menar att behovet av en översyn av den samlade sektorn är stort.

Ytterligare insatser kopplade till ESS och MAX IV behövs. Sverige har gjort och gör mycket stora investeringar i anläggningarna. Regeringen har varit senfärdig när det gäller att lösa den långsiktiga finansieringen och att göra insatser för att kunna dra nytta för svensk del av investeringarna. För ESS är den långsiktiga finansieringen en förhandlingsfråga med övriga medlemsländer. För MAX IV är det nödvändigt att tillföra medel för att täcka den långsiktiga driftskostnaden för de 16 strålrör som är i drift eller som kommer att bli det fram till 2022. Utöver finansiering är det framför allt en tydlig viljeinriktning som krävs från regeringen.

Ta vara på potentialen i forskning om rymden

Rymden är ett forskningsområde som fler och fler länder engagerar sig i. Just nu är exempelvis såväl USA som Kina och Förenade Arabemiraten engagerade i expeditioner till Mars. En ny bemannad månfärd planeras. En rad i sammanhanget nya länder, exempelvis Indien, satsar stort. En annan ny faktor är att exploateringen av rymden inte längre främst är en angelägenhet för statliga aktörer. Framför allt i USA har en rad privata entreprenörer, med Elon Musk i spetsen, engagerat sig i rymdprojekt.

Allt tyder också på att rymden blir allt intressantare för livet på jorden. Det handlar om miljöövervakning, varningssystem för stormar, prospektering, alltmer avancerad kommunikation och mycket annat. Svensk rymdforskning är inte särskilt omfattande, men inom vissa nischer internationellt uppmärksammas och framgångsrik. Sverige har tappat mark på rymdområdet. Det krävs flera olika åtgärder, till exempel behöver Sverige förbinda sig att öka investeringarna i den rymdplattform som EU via ESA erbjuder. Sverige har också en unik resurs i rymdbasen Esrange utanför Kiruna i Norrbotten. Om Sverige vill spela en fortsatt roll i den internationella rymdforskningen menar Liberalerna att den resursen bör nyttjas mer.

I dag används exempelvis Esrange för uppskjutning av raket och ballonger men inte för satelliter. Det är en spridd bedömning att det under det närmaste decenniet kommer att uppstå en ökad efterfrågan på uppskjutningsmöjligheter för små satelliter. Liberalerna menar därför att Esrange bör byggas ut för att möjliggöra sådana uppskjutningar.

Grundforskning lägger grunden för framtida innovationer

Att forskare strävar efter att uppnå framgång som skyndsamt kan leda till konkret nytta är fullt förståeligt. Ett lika talande som aktuellt exempel är satsningarna på att ta fram fungerande vaccin för att förhindra coronapandemin. Men det finns samtidigt en risk att man inte ser skogen för alla träd – och det finns många andra allvarliga samhällsproblem som behöver hanteras genom nya forskningsrön. Konkreta och brådskande samhällsproblem medför dock en risk för att grundforskningen både värderas och prioriteras lägre. Liberalerna menar dock att det är som att såga av den gren man sitter på att inte prioritera grundforskning. De åtgärder som nu är på väg att sjas mot covid-19 är en bra illustration, då flera av dem är resultatet av långvariga satsningar på rigorös grundforskning.

Liberalerna menar därför att det är av stor vikt att Sverige satsar rejält på den fria och öppna sökande grundforskningen. Hur det lämpligast sker är föremål för en mer eller mindre permanent debatt i forskarsamhället. Det finns huvudsakligen två vedertagna sätt att fördela resurser till grundforskning. Ett är att låta resurser gå direkt till akademiska institutioner, ett annat är att fördela resurserna genom att låta forskare söka utlysta medel som sedan fördelas till de som bedöms mest lämpade. Båda alternativen har sina för- och nackdelar, vilket hanteras genom att det vecka systemet sedan länge byggt på en kombination av de två olika sätten att fördela resurser.

Frågor om forskningskvalitet måste på nytt komma i fokus. Ett nytt fördelningssystem är på väg att introduceras från 2023. Det är oerhört viktigt att det systemet sätter kvalitet i fokus och är väl förberett och väl förankrat innan det sjas för att skapa legitimitet hos lärosätena. Det systemet behöver också utvärderas kontinuerligt för att säkerställa att det lever upp till syftet att sätta kvaliteten i forskningen i centrum.

Bibliometriska metoder bör kompletteras med peer reviews, kvalitetsgranskningar av företrädesvis internationella expertpaneler.

Initiativ för ett liberalt bildningslyft

Humanistisk forskning lär oss mer om vår historia, vår omvärld och oss själva. Humaniora är en viktig del av det akademiska uppdraget. I en värld med djupa konflikter och snabba förändringar behöver vi förstå mer om människan och samhället och eftersträva en fördjupad dialog om grundläggande värderingar. Humanistisk forskning kan lämna viktiga bidrag.

Även om det finns en tydlig nyttoaspekt av humanioraämnen, som sällan kommer fram i det offentliga samtalet, så är behovet av stark undervisning och forskning något som går utöver den omedelbara samhällsnyttan. De klassiska bildningsämnena på lärosätena har länge varit styvmoderligt behandlade. Anslagen till humanistiska ämnen har urholkats. Det gäller såväl utbildning som forskning. Hur viktigt begreppet ”anställningsbarhet” än är ligger det i den fria akademins väsen att det också måste undervisas om sådant som inte omedelbart kan omsättas i någon lönsam yrkesverksamhet. Samhället berikas med ett djup och en långsiktig motståndskraft mot förenklingar och fördumning.

Den samhällsvetenskapliga forskningen fyller också en väsentlig roll för att ett samhälle ska förstå sin egen samtid och vad som utgör hörnstenarna i en liberal demokrati. Statsvetenskaplig forskning i Sverige spänner över det erkänt skickliga valforskningsinstitutet vid Göteborgs universitet till exempelvis Linnéuniversitetets fokus på att studera politiska beteenden. I forskningspropositionen togs de första stegen till ett bildningslyft. Liberalerna menar dock att det inte är tillräckligt utan att bildningslyftet behöver fortsatt utbyggnad.

Replikationskrisen måste upp på den politiska dagordningen

Under de senaste åren har allt fler inom akademien höjt sina röster och varnat för att det pågår en så kallad replikationskris, vilket innebär att allt fler försök att upprepa resultat som påvisats i tidigare vetenskapliga studier misslyckas – vilket i sin tur talar för att studiernas resultat inte är trovärdiga.

Liberalerna menar att replikationskrisen är såpass allvarlig att den måste upp på den politiska dagordningen. Att forskare inte lyckas upprepa andra forskares studier må inte låta som särskilt allvarligt – men att felaktiga forskningsrön sprids kan få direkta och allvarliga konsekvenser för såväl individer som samhället. Det riskerar även att drabba allmänhetens förtroende för vetenskap och forskning.

Liberalerna föreslår därför att regeringen skyndsamt ska ge Vetenskapsrådet ett formellt uppdrag att kartlägga replikationskrisen i Sverige. Vi menar vidare att kartläggningen även bör omfatta en internationell sammanställning av aktuella och relevanta undersökningar och studier som berör replikationskrisens omfattning, utbredning och konsekvenser – och att det är högst önskvärt att Vetenskapsrådet ger rekommendationer för vilka åtgärder som bör vidtas för att stävja krisen.

Tillgängligheten till högre utbildning behöver öka

Högre utbildning behöver bli mer tillgänglig. Det gäller inte minst för elever som har en intellektuell funktionsnedsättning. Åtgärder som vidtas ska naturligtvis ske med kvaliteten i centrum. USA är ett föregångarland i dessa frågor och bör tjäna som inspiration i arbetet. Det kan handla om försöksverksamhet med bättre stödstrukturer kring dessa studenter, boendesituationen osv.

Maria Nilsson (L)

Fredrik Malm (L)

Johan Pehrson (L)

Lina Nordquist (L)

Gulan Avci (L)

Christer Nylander (L)

Mats Persson (L)

Allan Widman (L)